

УДК 369.23(477)

Серватинська І.М.

аспірант кафедри фінансів

Черкаського державного технологічного університету

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Стаття присвячена аналізу ефективності функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. З'ясовано проблеми виробничого травматизму в Україні та країнах ЄС, проаналізовано фінансову діяльність Фонду, запропоновано напрями поліпшення ефективності функціонування Фонду.

Ключові слова: актуарні розрахунки, адресність соціальних виплат, виробничий травматизм, планування та прогнозування доходів і витрат, профілактика травматизму, соціальне страхування, страхові внески.

Серватинская И.Н. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФОНДА СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ НА ПРОИЗВОДСТВЕ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Статья посвящена анализу эффективности функционирования Фонда социального страхования от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний. Выявлены проблемы производственного травматизма в Украине и странах ЕС, проанализирована финансовая деятельность Фонда, предложены направления по улучшению эффективности функционирования Фонда.

Ключевые слова: актуарные расчеты, адресность социальных выплат, производственный травматизм, планирование и прогнозирование доходов и расходов, профилактика травматизма, социальное страхование, страховые взносы.

Servatynska I.M. EFFICIENCY OF THE SOCIAL INSURANCE FUND AGAINST EMPLOYMENT ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES

The article deals with the analysis of the efficiency of Social Insurance Fund functioning against work accidents and occupational diseases. The problems of industrial accidents in Ukraine and EU are clarified; financial activity of the Fund is analyzed; the ways of improving Fund efficiency are suggested.

Keywords: actuarial calculations, the targeting of social benefits, occupational injury, planning and forecasting revenues and expenses, injury prevention, social insurance and premiums.

Постановка проблеми. Страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є важливою складовою системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні, стабільне та ефективне функціонування якого – необхідна умова для забезпечення конституційних гарантій щодо соціального захисту, охорони життя та здоров'я громадян у процесі їх трудової діяльності. Однак ефективність даного виду соціального страхування потребує вдосконалення, отже, з метою наближення до європейських стандартів та норм доцільно проаналізувати ефективність функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі – Фонд).

За даними Міжнародної організації праці (далі – МОП), рівень виробничого травматизму в Україні залишається високим порівняно з більшістю економічно розвинутих країн світу. В Україні випадки загибелі людей, зайнятих у суспільному виробництві, трапляються частіше, ніж у Великій Британії, у 6 разів, і частіше, ніж у Японії, – у 5 [1]. Фахівці з Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України констатують недоліки функціонування Фонду. Особливо актуальності набувають проблеми формування дохідної та видаткової частин бюджету Фонду, а також фінансування Фондом заходів, які не відповідають критеріям цільового та адресного використання коштів [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань проаналізовано в наукових дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Методика розрахунку, прогнозування нещасних випадків на виробництві та їх профілактика представлена в наукових працях М. Гандзюка, Г. Готіашвілі, Є. Желіби, В. Жидецького, О. Запорожця.

Питанням фінансового забезпечення соціального страхування присвячені наукові доробки таких вітчизняних науковців, як: В. Базилевич, О. Василік, В. Геєць, Е. Лібанова, С. Мельник, С. Осадець, Ю. Пасічник, М. Шаварина, Н. Шаманська, С. Юрій. Науковці зазначають, що головною проблемою даного виду соціального страхування є недотримання планових показників дохідної та видаткової частин бюджету Фонду, нецільового використання коштів спеціального призначення. Це призводить до недотримання страхових внесків й неефективного виконання функцій Фонду як страховика та до залишкового принципу фінансування пріоритетних завдань, наприклад – профілактики травматизму.

Отже, враховуючи наукові дослідження та рекомендації вітчизняних науковців і накопичений досвід країн ЄС, доцільно продовжити дослідження з даної проблематики.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ефективності функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Відповідно до поставленої мети завданнями є:

- з'ясування проблем виробничого травматизму в Україні та країнах ЄС;
- аналіз фінансової діяльності Фонду: дохідну та видаткову частини бюджету Фонду;
- розробка напрямів поліпшення ефективності функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Конституцією України, громадяни мають право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, зазначається, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці. Вітчизняним законодавством гарантується право громадян

на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності та в інших випадках, передбачених законом. Таке право забезпечується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків фізичних та юридичних осіб [4, с. 13]. Однак реалізація норм вітчизняного законодавства та Міжнародної організації праці (далі – МОП) у сфері охорони праці та соціального захисту громадян від соціальних ризиків здійснюється неефективно.

За останніми дослідженнями експертів МОП, Україна займає одну із найгірших позицій за рівнем смертельного травматизму в Європі: з розрахунку на 100 тис. працівників порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США – у 2 рази, Італією – 1,3 рази [5].

Експерти МОП вказують на те, що на показник професійного травматизму впливає рівень доходу країни. Всесвітній банк розділив економіки країн світу на чотири категорії виходячи з оцінок валового національного доходу (ВНД) на душу населення за 2013 (табл. 1) [6].

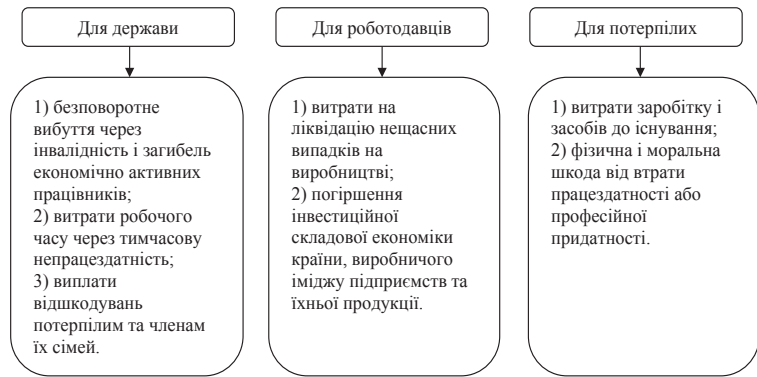
Так, за підрахунками МОП, 86% випадків професійного травматизму припадає на країни з низьким та середнім рівнями доходів, а решта – 14% на країни з високим рівнем доходів.

Зарубіжний досвід свідчить, що співвідношення нещасних випадків зі смертельним наслідком до загального числа нещасних випадків протягом 2009–2013 рр., в середньому, склало: у Німеччині – 1 до 1 280, Словаччині – 1 до 280, Польщі – 1 до 140, тоді як в Україні цей показник склав від 1 до 10 [7, с. 10]. Причинами є:

1) тіньова зайнятість, яка, за даними МОП, охоплює майже 9% працюючого населення, або 5 млн працівників. За оцінками Державної фіскальної служби України, в тіні знаходиться приблизно 35% заробітної плати. Отже, держава недоотримує приблизно 21,69 млрд грн податку на доходи фізичних осіб, а фонди соціального страхування – 60,54 млрд грн [8].

2) недостатнє проведення аналізу виробничого травматизму, тобто до офіційної державної статистики включаються не всі випадки травматизму на виробництві. Очевидно, що в несприятливому становищі опиняються наймані працівники, які за декілька заробітних плат «у конвертах» готові ризикувати власним життям та здоров'ям, а недобросовісні роботодавці цим користуються, оскільки зменшується сума оподаткування.

За інформацією Федерації профспілок України, щодо рівня виробничого травматизму протягом 2009–2013 рр. у середньому, щорічно на виробництві було зареєстровано 12,7 тис. нещасних випадків, у

Рис. 1. Соціально-економічні наслідки виробничого травматизму та професійних захворювань в Україні протягом 2012–2013 рр.

яких травмувалося 13,0 тис. працівників. Майже кожен десятий нещасний випадок закінчувався смертельним наслідком [7, с. 4; 12].

Показники виробничого травматизму та професійних захворювань в Україні протягом 2012–2013 рр. мали негативні соціально-економічні наслідки як для держави, так і для роботодавців та працівників (рис. 1) [7, с. 30].

Для держави протягом 2012–2013 рр. соціально-економічні наслідки були виражені безповоротним вибуттям через інвалідність і загибель економічно активних працівників 2322 і 2079 осіб, відповідно. Для роботодавців – витратами на ліквідацію нещасних випадків на виробництві, які в середньому склали 8,3 млн грн. Для потерпілих – втратою заробітку та фізичною і моральною шкодою.

З метою соціального захисту, охорони життя та здоров'я працівників протягом їх трудової діяльності, у 2001 році створено Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (далі – Фонд). Основним джерелом надходжень до бюджету Фонду є внески роботодавців, які сплачуються у відсотках до бази нарахування єдиного внеску відповідно до класу професійного ризику [9].

Динаміка надходжень страхових внесків роботодавців протягом 2008–2013 рр. має тенденцію до зростання, що позитивно позначається на системі соціального страхування та розширює фінансові можливості Фонду (рис. 2) [10, с. 28].

Отже, протягом 2008–2013 рр. спостерігається збільшення суми страхових внесків роботодавців на 2 543,6 млн грн, або на 65%. Відповідно збільшилася кількість платників внесків на 445 433 осіб за рахунок яких формується лівова частка доходів бюджету Фонду (90%). Однак графік темпів зростання страхових внесків відносно попередніх періодів має стрибкоподібний характер – це означає, що страхові внески до фонду сплачують несвоєчасно та не в повному обсязі.

Таблиця 1

Рейтинг країн за розміром валового національного доходу на душу населення за 2013 р.

Економіка	Дохід	Країна
Високий рівень доходу (high-income countries)	≥ 12 746 дол. США	Австралія, Велика Британія, Данія, Люксембург, Німеччина, США, Франція.
Середній рівень доходу:	від 1 045 до 12 746 дол. США	
– доходи вище середнього (upper middle-income countries)	від 4 125 до 12 746 дол. США	Венесуела, Бразилія, Білорусія, Болгарія, Китай, Мексика, Польща, Росія, Румунія,
– доходи нижче середнього (lower middle-income countries)	від 1 046 до 4 125 дол. США	Албанія, Вірменія, Єгипет, Індія, Конго, Молдова, Узбекистан, Україна.
Низький рівень доходу (low-income countries)	< 1 045 дол. США	Бангладеш, Зімбабве, Ефіопія, Кенія, Малі, Мозамбік, Непал, Танзанія, Чад.

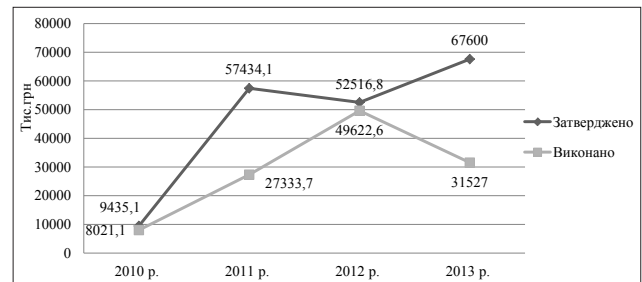
Рис. 2. Динаміка надходження страхових внесків роботодавців і темпи зростання відносно періоду попереднього року

Згідно зі звітом про виконання бюджету Фонду за 2013 рік, дохідна частина виконана на 97,9%, це пов'язано з недоотриманням суми поточних надходжень на 136 462,6 тис. грн, або 2,1%, хоча передумов для цього не було, оскільки протягом 2012–2013 років спостерігалось збільшення кількості платників на 56 315 осіб, або на 3,5%, що мало б збільшити надходження до бюджету Фонду. Причиною цього є відсутність контролю за сплатою та надходженням внесків до Фонду, що створює передумови для накопичення заборгованості по сплаті страхових внесків. Отже, в загальному підсумку у 2013 році бюджетом Фонду було недоотримано 144 724,1 тис. грн, або 2,2% внесків фізичних та юридичних осіб (табл. 2) [11].

У 2012 році до бюджету Фонду додатково надійшло 27 439,0 тис. грн за рахунок розміщення тимчасово вільних коштів на депозитних рахунках в банку. Однак у 2013 році сума таких коштів хоч і зросла порівняно з попереднім роком на 41,7%, але у загальному підсумку все ж було недоотримано 789,5 тис. грн, або 1,9%. Така ситуація пов'язана з коливаннями курсу національної валюти та дестабілізацією ситуації на валютному ринку.

Таким чином, бюджет Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань є профіцитним. Але є порушення у виконанні планових показників бюджету. Наприклад, якщо протягом попередніх 3 років дохідна частина бюджету Фонду у загальному підсумку була перевиконана, то у 2013 році недовиконання планових показників становило 1,7%. Наведені дані підтверджують наявність недоліків у механізмі планування та прогнозування доходів і витраток бюджету Фонду.

Також спостерігається тенденція невиконання Фондом запланованих витраток на профілактику виробничого травматизму, що призводить до неефективного використання коштів та появи корупційних схем з використання коштів не за їх цільовим призначенням (рис. 3) [11].

Рис. 3. Аналіз витраткової частини бюджету Фонду для профілактики нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань протягом 2010–2013 рр.

Отже, як свідчать дані, найкраща ситуація спостерігалася у 2010 та 2012 роках, так як відповідність затверджених і виконаних показників витраткової частини бюджету Фонду протягом цього періоду досягнуто на рівні 85 та 94,5% відповідно. Найгіршою склалася ситуація в 2011 та 2013 роках, оскільки на профілактику було спрямовано лише 47 та 46% коштів зі 100 можливих. Причиною незбалансованості бюджету є неефективність планування бюджетних витрат.

Щодо структури страхових витрат Фонду за 2013 рік, то із загальної суми доходів – 6 538 739,5 тис. грн (без урахування залишку та резерву коштів на початок року): 0,5% було спрямовано на профілактику нещасних випадків; 6,4% – на медичну, професійну та соціальну реабілітацію та 95% – відшкодування шкоди. При цьому на фінансування другорядних статей бюджету, наприклад адміністративно-господарські витрати, Фондом було використано 7,4% коштів, або 487 418,8 тис. грн, що перевищує суму витраток на профілактику та реабілітацію та є вкрай несправедливим і порушує страховий принцип.

Отже, з метою підвищення ефективності функціонування Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань пропонується:

- використати зарубіжний досвід з проведення актуарних прогнозних розрахунків фінансового стану – це сприятиме ефективному плануванню та прогнозуванню доходів бюджету Фонду і раціональному використанню коштів спеціального призначення;

Аналіз дохідної частини бюджету ФСС НВ протягом 2012–2013 рр.

Таблиця 2

(тис. грн)

№ п/п	Показники	2012 рік		2013 рік		Відхилення 2013 до 2012 рр. +/-		Відхилення 2013 рік	
		Виконано	Затверджено	Виконано	Затверджено	Абс. грн.	Відн. %	Абс. грн.	Відн. %
1.	Залишок коштів на поч. року	673 405,8	1 073 523,1	1 073 352,3	1 073 352,3	400 117,3	59,4	-	100
2.	Резерв коштів на поч. року	350 904,8	441 082,4	441 082,4	441 082,4	90 177,6	25,7	-	100
3.	Поточні надходження	6 193 832,1	6 636 301,6	6 499 839,0	6 499 839,0	306 006,9	4,9	- 136 462,6	- 2,1
3.1	Внески роботодавців	6 172 797,1	6 615 266,6	6 470 542,5	6 470 542,5	297 745,4	4,8	- 144 724,1	- 2,2
4.	Прибуток, одержаний від розміщення т.в.к. Фонду	27 439,0	39 690,0	38 900,5	38 900,5	11 461,5	41,7	- 789,5	- 1,9
Всього		7 245 581,7	8 190 597,1	8 053 345	8 053 345	807 763,3	11,1	- 137 252,1	- 1,7

Розраховано автором на основі [11]

– визначити доміанти фінансування Фонду: з першочерговим фінансуванням пріоритетних функцій (виплата допомоги, профілактика);

– запровадити дієвий контроль за витрачанням фінансових ресурсів Фонду, не допускаючи випадків не цільового використання коштів;

– розширити сферу інформування про діяльність Фонду, використовуючи ресурси Інтернету. Оприлюднювати інформацію щодо доходів і витрат Фонду у обсязі більшому, ніж консолідований звіт, а також результати аудиту фінансової діяльності Фонду в друкованому вигляді для зацікавлених сторін;

– при формуванні доходів та витрат бюджету Фонду доцільно залучати більш широке коло фахівців – науковців та експертів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для того щоб мінімізувати показники виробничого травматизму та професійних захворювань, необхідно вжити низку заходів, починаючи із вдосконалення законодавства і закінчуючи окремим трудовим колективом. Уникнути повністю виробничого травматизму та професійних захворювань не вдасться, що і демонструє досвід зарубіжних країн, отже, велика відповідальність покладається на Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Оскільки від ефективності його функціонування залежать соціальний захист та добробут громадян.

Перспективи подальших розробок полягають у аналізі фінансової стійкості Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ilo.org>.
2. Ковязіна К. Щодо оптимізації діяльності фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України / К. Ковязіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1302#_ftnref29.
3. Акоюн В. Доповідь на V Міжнародній науково-технічній конференції «Промислова безпека і охорона праці – 2012 р.» / В. Акоюн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua/view/2829>.
4. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2008. – 48 с.
5. Statistics on fatal injuries in the workplace in Great Britain 2014 [Electronic resource]. – Access : www.hse.gov.uk/statistics/.
6. Офіційний веб-сайт Всесвітнього банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>.
7. Травматизм на виробництві в Україні: національний профіль протягом 2009–2013 років. Інформаційно-аналітична профспілкорова доповідь. – К. : Федерація професійних спілок України, 2013. – 32 с.
8. Офіційний веб-сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua>.
9. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності». Верховна Рада України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
10. Статистичний збірник: Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення. У фактах та цифрах. – К. : Міністерство праці та соціальної політики України, 2012. – 71 с.
11. Звіт про страхову діяльність Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, стан охорони праці в народному господарстві, соціальний захист потерпілих на виробництві, використання страхових коштів у 2010–2013 рр. та Звіт про виконання бюджету Фонду за 2010–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.social.org.ua>.
12. Офіційний веб-сайт Федерації профспілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fru.org.ua/ua/events/business-events>.